

УДК 346.21

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

БРАЙЧЕНКО Сергій Миколайович

к.ю.н., доцент

Черкаський інститут Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4429-0770>

e-mail: bsnchk@i.ua

КОЛІСНИК Артем Семенович

к.ю.н. доцент

Черкаський інститут Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0255-4731>

e-mail: akolisnyk@ukr.net

Майстренко Світлана Віталіївна

к. філол. н., доцент

Черкаський інститут Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1181-3501>

e-mail: oliviton@bigmir.net

ФОМЕНКО Валентина Миколаївна

ст. викладач кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін

Черкаський інститут Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2778-8390>

e-mail: tinabogunova@gmail.com

Анотація. Досліджено правове регулювання безготівкових розрахунків у діяльності суб'єктів господарювання. Доведено, що розрахунки у господарській діяльності – це господарські правовідносини, які виникають при виконанні фінансових зобов'язань, що створюються в силу дії нормативного акту або певного договору. Встановлено, що предметом регулювання інституту безготівкових розрахунків є не лише господарські, а й цивільні правовідносини, а також адміністративні та фінансові, і насамкінець – інформаційні відносини, що тісно пов'язані з обігом паперових та електронних документів, які передбачені нормативними документами Національного банку України.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, грошові кошти, платіж, господарсько-правове врегулювання, фінансові правовідносини, господарські правовідносини, цивільні правовідносини.

Аннотация. Исследовано правовое регулирование безналичных расчетов в деятельности субъектов хозяйствования. Доказано, что расчеты в хозяйственной деятельности – это хозяйственные правоотношения, возникающие при выполнении финансовых обязательств, создаваемых в силу действия нормативного акта или определенного договора. Установлено, что предметом регулирования института безналичных расчетов является не только хозяйственные, но и гражданские правоотношения, а также административные и финансовые, и наконец – информационные отношения, тесно связанные с обращением бумажных и электронных документов, предусмотренные нормативными документами Национального банка Украины.

Ключевые слова: безналичные расчеты, денежные средства, платеж, хозяйственно-правовое регулирование, финансовые право-

отношения, хозяйственные правоотношения, гражданские правоотношения.

Постановка проблеми. Розглядаючи питання правового забезпечення безготівкових розрахунків в діяльності суб'єктів господарювання, слід визнати, що основна наукова проблема полягає в стабільності та масовості їх використання, що зумовлює потребу у всебічному вивченні сучасного оновленого стану розрахунків та діючих механізмів і методів його нормативного регулювання. До предмету регулювання інституту безготівкових розрахунків відносять не лише господарсько-правові чи цивільно-правові відносини, які притаманні правовідносинам між фізичною чи юридичною особою та банківською установою.

Отже, особливої наукової актуальності набуває проблема виявлення співвідношення між юридичним регулюванням фінансових розрахунків і сучасним законодавчим забезпеченням розрахунків у господарській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам правового регулювання безготівкових розрахунків присвятили наукові праці В.А. Белова, В.П. Богуна, С.І. Іщенко, Д.О. Гетьманцева, Н.М. Ковалко, Я.О. Хірса, А.Н. Самцова, А.В. Шамраєва, та інші. Даючи високу оцінку науковому доробку вчених у сфері даної проблематики, слід зауважити, що діюче правове регулювання розрахунків суб'єктів господарської діяльності потребує вдосконалення та поглиблення. Поточний рівень регулювання розрахункових відносин у сфері господарської діяльності потребує усунення існуючих прогалин, а ряд теоретичних проблем правового врегулю-

вання розрахунків суб'єктів господарської діяльності залишаються невирішеними.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні тенденцій правового регулювання безготівкових розрахунків в господарській діяльності та розробленні рекомендацій щодо їх подальшої оптимізації з врахуванням наявності різних розрахункових відносин у сучасних економічних умовах, які кардинальним чином змінюють підходи до специфікації, захисту та специфіки його застосування.

Виклад основних результатів. Аналізуючи сутність безготівкових розрахунків слід сформулювати їх поняття, яке визначає «Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» – це перерахування відповідної суми коштів з рахунків суб'єктів на рахунки отримувачів, а також перерахування банківськими установами за дорученням підприємств та фізичних осіб коштів, які внесено готівкою в касу банку на рахунки отримувачів [1]. Дані розрахунки проводяться банком у відповідності до розрахункових документів на паперових носіях або в електронному вигляді.

З метою детального тлумачення правової природи безготівкових розрахункових правовідносини слід надати характеристику даній структурі: підставам виникнення, зміни чи припинення; суб'єктам; предмету; змісту [2, с. 43].

В першу чергу, підставою виникнення безготівково-розрахункових правовідносин постає розпорядження клієнта банківської установи щодо пе-

рерахування коштів з одного рахунку на інший, при цьому, доручення або розпорядження банку необхідно розглядати як односторонній правочин [3, с. 249].

Отже, для безготівкових розрахунків потрібна наявність рахунків платника, які відкриваються на підставі відповідного договору між ним і банком. Проте, з цим твердженням можна частково не погодитися, тому що для здійснення переказу коштів не завжди потрібен рахунок банку (ч. 2 ст. 1089 ЦК України). Згідно до норм ЦК України, передбачено, що «Розрахунки із застосуванням платіжних доручень» застосовуються також до відносин, пов'язаних із перерахуванням грошових коштів через банк особою, яка не має рахунку у цьому банку, якщо інше не встановлено законом, банківськими правилами або не впливає із суті відносин [4].

Також, до суб'єктів безготівкових розрахункових правовідносин відносять банк, платника та одержувача, які у безпосередніх різновидах розрахунків мають свою персональні назви: платник, виконуючий банк, чекодавець, одержувач, чекодержатель, бенефіціар, заявник акредитиву тощо). Такий тип організації дозволяє зберігати працездатність мережі за умови будь-якої конфігурації її учасників. Також, широко практикується використання Р2Р мереж, які мають сервери, але їх функція полягає вже не лише у наданні сервісів, а й у підтримці інформації з приводу сервісів, що надаються клієнтами мережі [5, с. 126].

Необхідно також звернути увагу на те, що, предметом безготівкових розрахункових правовідносин є грошові кошти. В ході розрахунку між особами за допомогою «безготівкових гро-

шей», суми яких обліковані на рахунках у банку, реалізовується функція платежу, яка властива «готівковим грошам». До цього також слід додати електронні гроші та криптовалюту.

Слід також акцентувати увагу, на тому, що змістом безготівкових розрахункових правовідносин є права і обов'язки їх суб'єктів [6, с. 9], до джерел яких віднесено: а) договори, (ч. 2 ст. 1071 ЦК України) [4]; б) нормативно-правові акти (закони, постанови, накази тощо).

Суть даних прав та обов'язків визначено у ст. 1066 ЦК України, що банк зобов'язаний:

- приймати та зараховувати на клієнтський рахунок, грошові кошти, які туди надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування та видачу відповідних сум з рахунку [4];

- не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші, непередбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд, наприклад, у ч.1 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [7].

Водночас, переважаючим методом виступає саме імперативний метод праворегулювання, притаманний фінансовому праву, який, проявляється у тому, що:

- Порядок здійснення безготівкових розрахунків суворо регламентовано імперативними фінансово правовими нормами, що містяться у спеціальному законодавстві.

- Безготівкові розрахунки виступа-

ють проявом функціонування банківської системи та елементом банківської діяльності як такої. У цьому зв'язку з чим вони, безперечно, входять до предмета правового регулювання фінансового права. При цьому особлива роль щодо регулювання безготівкових розрахунків належить Національному банку України.

– Предметом регулювання інституту безготівкових розрахунків виступають не лише майнові (цивільно-правові), але й організаційно-розпорядчі відносини [8, с. 392] господарські та інформаційні відносини.

Правове регулювання та забезпечення безготівкових розрахунків у господарській діяльності, базується на критеріях, які є обов'язковими:

1) безготівкові розрахунки здійснюються сторонами цивільно-правового зобов'язання через банки з відкритих ними розрахункових, поточних та інших рахунків, умови яких дозволяють виробляти платежі за розпорядженням клієнта, дане твердження на даний момент частково вірно зв'язку поширенням криптовалют та електронних грошей;

2) учасники розрахунків можуть вибирати і закріплювати в договорі будь-яку форму розрахунків, передбачену законом, встановленими згідно з ним банківськими правилами і вживаними в банківській практиці звичаями ділового обороту. Банки не вправі відмовити клієнтам у вчиненні таких операцій, якщо інше не передбачено договором банківського рахунку або законом коли банк в праві відмовити у здійсненні фінансової операції;

3) у розрахункових цивільно-правових відносинах кошти з рахунків списуються за розпорядженням власника рахунку, за винятком випадків,

передбачених чинним законодавством або договором між банком і клієнтом. Волевиявлення власника рахунку може бути виражене або у формі прямої вказівки банку про перерахування коштів або шляхом переказу готівки або у формі письмової згоди на платіж на вимогу, пред'явленим третьою особою;

4) банк не має права визначати та контролювати використання грошових коштів, що знаходяться на рахунку клієнта, і встановлювати не передбачені законодавчими актами або договором обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд;

5) банк, який бере участь у розрахунках за цивільно-правовим зобов'язанням контрагентів, сам не стає стороною в цьому зобов'язанні. Він є стороною договору банківського рахунку і лише за його виконання відповідає перед своїм клієнтом;

6) безготівкові розрахунки проводяться на підставі документів встановленої форми [9, с. 47–49].

Діяльність будь-якої банківської установи та уся банківська сфера пронизана інформаційними відносинами, при цьому їх головним аспектом виступає саме інформація [10, с. 77], оскільки під час здійснення безготівкових розрахунків утворюються документи передбачені нормативно-правовими актами Національного банку України.

Висновки. Підводячи підсумки, слід констатувати, що в умовах активного впровадження у діяльність фінансових установ сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, виникнення електронної торгівлі, нових фінансових інструментів та поширення електронних банківських сис-

тем, розвиток ринку платіжних послуг характеризується значним підвищенням клієнтського попиту на послуги з безготівкових розрахунків. В той же час, розроблення рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання безготівкових розрахунків у господарській діяльності повинно ґрунтуватися на комплексному аналізі інтересів як учасників ринку, так і держави.

Що ж стосується особливостей безготівкових розрахунків та порядку їх здійснення, можна стверджувати, що

вони базуються на обміні документами, які містять інформацію про рух коштів, вимоги до яких встановлені державою та закріплені у фінансово-правових нормах. Привертає увагу та обставина, що безготівковим розрахункам притаманна договірна форма, яка обумовлена нормами господарського і цивільного права. В той же час, вимоги до інформації, яка опосередковує обіг безготівкових коштів, містяться в основному в нормах фінансового і адміністративного права.

Список використаної літератури

1. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04> (дата звернення: 12.06.2021)
2. Договірне право України: Особ. Час. / За заг. ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
3. Безклубий І.А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: монографія. К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. 378 с.
4. Цивільний кодекс України. Кодекс від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.06.2021)
5. Доманецька І.М., Петрушенко М.С., Федусенко О.В., Федусенко А.О. Імітаційна модель функціонування вузла пірингової мережі. *Управління розвитком складних систем*, 2012. Вип. 12. С. 124–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2012_12_27. (дата звернення: 12.06.2021)
6. Кузьмин В.Ф. Расчётные правоотношения в новых условиях хозяйствования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. М., 1971. 16 с.
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 12.06.2021)
8. Богданович А.С. Безготівкові розрахунки із використанням електронних платіжних засобів як комплексний правовий тубінститут. *Часопис Київського університету права*, 2013. № 4. С. 391-394.

9. Новоселова Л. А. Денежные расчеты в предпринимательской деятельности. М.: ЮрИнфоР, 1996. 326 с.
10. Борисова А. М. Напрямки та перспективи вдосконалення інформаційних банківських правовідносин. *Молодий вчений*, 2014. № 1(04). С. 75–78.